

מוה"ר יהודה דוד בלייך
ר"מ וראש כולל להוראה
ישיבת רבנו יצחק אלחנן

הגדרת חזקת חיוב

מעשה בראובן שלוח אלף דולר מחבירו בשטרות של מאה דולר וערבם בשטרות אחרים משלו. כשהלך להפקיד השטרות בבאנק נמצא שאחד מהשטרות מזויף הוא. המלוה טען שאין שטר המזויף משלו ולכן נשאר הלוה חייב לו בכל דמי ההלוואה והלוה טען שכפי מיטב ידיעתו לא היה ברשותו שטר מזויף ולכן מסתבר שבא לו מהמלוה ולכן לא נתחייב אלא בתשע מאות דולר. דיון על עובדא אחרת לרגלי החזרת שטר מזויף נמצא בוהערב נא, חלק א', פרשת משפטים.

שאלה כזו לא מצאתי בדברי רבותינו הראשונים או האחרונים אבל שאלה הפוכה מצינו. הש"ך בחו"מ סי' רל"ב ס"ק ט"ו כתב בשם המהרשד"ם חלק ג' סי' ה' דמי שנתחייב בעד קנין חפץ או שאר דברים ונתן לו המעות ואחר כמה ימים רוצה להחזיר בו מחמת שמצא מקצתם לא טובים והלה טוען שיודע בבירור שממנו לקח הרעים והלה טוען ברי לי שנתתי לו טובים נשבע הלה ונפטר, אבל אם טוען איני יודע אם הם שלי אם לאו צריך לשלם ואין לו עליו אלא חרם סתם כדין איני יודע אם פרעתיך, ז"א שמאחר שהחיוב הוא ודאי והפרעון הוא ספק הוי כאיני יודע אם פרעתיך שהחזקת חיוב מכרעת ע"ש. וכל זה בנידון של המהרשד"ם שהחיוב הוא ודאי והספק הוא בפרעון משא"כ בנ"ד שהספק הוא בעצם החיוב אם נתחייב באותו מאה דולר או אם מעולם לא נתחייב מאחר שקיבל שטר מזויף בכה"ג הוי איני יודע אם נתחייבתי ולכן אף אם המלוה טוען טענת ברי ישבע הנתבע שאינו יודע ופטור מלשלם, אך אם התובע טוען טענת ברי והנתבע אינו יודע אם נתחייב ובא לצאת ידי שמים ישלם כמבואר בחו"מ סי' ע"ה סעי' ט'.

אולם הט"ז חו"מ סוף סי' ע"ה בנידון דומה לזה של המהרשד"ם כתב להיפך מדברי המהרשד"ם, דעובדא שאחד פרע למלוה סך מעות ואחר הפרעון בא המלוה והראה לו מטבע אחד מזויף ואמר קבלתיו

ממך בפרעון חובי והלוה השיב איני יודע אם היה מטבע זה באותן המעות הלא כבר אני מסולק ממך בשעת הפרעון בחזקת מעות טובות ועכשיו איני יודע, וכתב הט"ז שהיה בזה חילוקי דעות בין הדיינים קצתם מדמים לאיני יודע אם אני חייב דנשבע ונפטר וקצתם מדמים לאיני יודע אם פרעתך, ועל זה כתב הט"ז נ"ל כדברי האומר איני יודע אם אני חייב לך וכו' דדוקא באיני יודע אם אני חייב לך ועכשיו נולד הספק מוקמינן בחזקתו שהיה תחלה קודם הספק דלא היה עליו שום חוב, משא"כ באיני יודע אם פרעתך אם נוקי הממון בחזקת קמא קודם שנולד הספק שאז היה ודאי חייב לו ממילא נשאר החוב בתקפוה נמצא בנידון זה שכבר פרעו ונסתלק ממנו ועכשיו נולד הספק במטבע המזויף נוקי הדבר כמו שהיה הדבר בחזקה עד עכשיו והוא בחזקת פרעון טוב וכו' והנה עכשיו כתובעו תביעה חדשה וזה טוען איני יודע אם אני חייב לך שישבע שבועת היסט שאינו יודע ופטור ע"ש.

וראיתי בספר והערב נא חלק א' פרשת משפטים דיון בנידון דומה לנידון דידן, והיינו שהלוה מצא שטר מזויף בידו ואינו יודע אם מהלוה בא לו או אם הוא מאלו שהיו תחת ידו מכבר, וכתב שלדעת הט"ז ודאי חייב לשלם, וכמו שבנידון של הט"ז ס"ל שהפרעון היה ודאי והוא בחזקת פטור ועכשיו שנולד ספק במטבע הוי כאיני יודע אם נתחייבתי כמו כן בנידון זה שההלואה היתה ודאי ועכשיו נולד הספק אם מחויב הוא להחזיר תשלומי אחד מהשטרות הוי הלוה בחזקת חיוב ודינו כאיני יודע אם פרעתך ולפי דברי מחבר ספר והערב נא לדעתו של החכם הנשאל הדבר תלוי במחלוקת הט"ז והש"ך.

אבל לדידי דברי הט"ז תמוהים הם דבנידון של הט"ז החיוב הוא ודאי ואילו הפרעון הוא בספק שהרי פרעון ע"י מטבע מזויף אינו פרעון כלל ונמצא שהוא בחזקתו הקודמת שלא פרע, ז"א בחזקת חיוב, ואיך שייך לומר "שכבר פרעו ונסתלק ממנו" הרי על זה גופא אנו דנים אם פרעו ונסתלק ממנו או לא פרעו והחזקה אינה חזקת פרעון אלא חזקת חיוב, ולכאורה צדקו דברי הש"ך שכל כה"ג הוי איני יודע אם פרעתך.

והנראה בזה הוא שהט"ז חולק על הש"ך במובנה של חזקת חיוב, והיינו שהש"ך ס"ל שחזקת חיוב היא דומה לחזקת הגוף כמו חזקת בתולה או מקוה שהוא בחזקת שלם וכדומה שמובנה היא שמצב

הקודם ידוע ומבורר ונקטינן שמציאות הדבר נשארה באותו המצב עד שיתברר שאירע איזה מעשה או איזה שינוי בהגוף, וס"ל להש"ך שחזקת חיוב דומה היא לחזקת הגוף בזה שהמצב הקודם של חיוב ידוע למבורר הוא אצלנו ואף שהחיוב אינו מצב גופני או ממשי אלא התחייבות המוטלת על האדם מ"מ ס"ל שהמובן של חזקת חיוב הוא שאותו המצב נשאר במקומו למרות זה שאינו מצב שיש בו ממש אלא מצב של חיוב אקרקפתא דגברא.

אבל בדעת הט"ז נראה שס"ל שחזקה שנלמדת היא מויצא הכהן מהבית שייכת רק בדבר שיש בו ממש כמו שיעור נגע הבית שלא נשתנה בין ראיתו ע"י הכהן ויציאתו מהבית ואף שדיני טומאה וטהרה אינם דברים גשמיים מ"מ הנגע עמצו טומאה וטהרה תלויים בו הוי דבר שיש בו ממש שיש לדון על השתנותו באופן ממשי, וכמו ששייך חזקה על מציאותם של דברים כמו חזקת חי ועל מצבם של דברים ממשיים כמו חזקת בתולה שלא נשתנו כמו כן ישנן חזקות הנובעות ממעשה כמו חזקת אשת איש שמובנה שכל שידוע לנו שנעשה איזה מעשה או פעולה הגורם לאיזו תוצאה בדיני איסור והיתר החזקה מבררת לנו שלא נעשה שום פעולה אחרת שעל ידה ישתנה הדין וחזקת אשת איש המובן הוא שכל שידוע לנו באופן מבורר שהיה כאן מעשה קידושין חזקת אשת איש מחלטת שכל שאין הוכחה להיפך עלינו לנקוט שלא אירעה מיתת הבעל ולא נתקיים מעשה גירושין שעל ידם יעקרו הקידושין הקודמים.

ולכן לדעת הט"ז שלפי מה שבארנו אית ליה שחזקה שייכת רק על דבר שיש בו ממש נראה שס"ל שחזקת חיוב אינה חזקה המבררת החוב עצמו באופן ישיר אלא החזקה מבררת שלא אירע דבר שבכחו לסתור סיבת החוב ונמצא שהאומר איני יודע אם פרעתוך שנשאר בחיובו מחמת חזקת חיוב אין המובן שהחזקה מבררת לנו בדרך ישיר שהמצב של חיוב עומד בתקפו אלא אנו אומרים שכל שידוע שנתקיים המעשה שעל ידו בא החיוב החזקה מבררת ששוב לא נעשה פעולה אחרת שבכחה לעקור מעשה הראשון, ז"א כל שידוע לנו שהיה מעשה הלואה החזקה מבררת שלא נעקר אותו המעשה על ידי מעשה הסותר דהיינו מעשה פרעון, אבל כל זה רק כשאנו באים לדון אם היה כאן מעשה פרעון או לא היה כאן מעשה פרעון, אבל כשהדיון אינו על

מעשה פרעון מצד עצם הפעולה של פרעון אלא הדיון הוא על איכות הפרעון אם היה בה כדי לסלק החוב לגמרי או לא כל כה"ג שודאי היה כאן מעשה פרעון לא שייך חזקה על איכות הפרעון, ואילו היה בכחה של החזקה להוכיח שעצם החוב נשאר במקומו שפיר היה שייך חזקת חיוב לברר איכות החיוב אף במקום שידועים בבירור שהיה כאן מעשה פרעון אלא שהספק הוא באיכות הפרעון שזו היא באמת דעת הש"ך, אבל לדעת הט"ז לא שייך חזקה כלל על עצם החוב שהחוב הוא דבר שאין בו ממש אלא החזקה באה רק לברר לנו שלא נעשה מעשה שע"י נעקר המעשה הראשון, ולכן בכה"ג שהמעשה פרעון ברור הוא לנו ושניהם מודים בדבר וכל הספק הוא אם הפרעון יש בו כדי לסלק כל החוב או לא בזה לא שייך חזקת הגוף או חזקה דמעיקרא וזו היא כונת הט"ז במה שכתב "בנידון זה שכבר פרעו ונסתלק ממנו, פירושו שידוע לנו בודאי שהיה כאן מעשה פרעון וקבלת הכסף לשם פרעון ע"י המלוה אלא "שעכשיו נולד הספק במטבע המזויפת" פירושו הספק הוא רק אם אותו פרעון יש בו כדי לפוטרו מחיובו, "נוקי הדבר כמו שהיה הדבר בחזקתו עד עכשיו והוא בחזקת פרעון טוב וכו' והוא עכשיו תובעו תביעה חדשה, כלומר התביעה היא על החוב שלפי טענתו של המלוה החוב במקומו עומד למרות מעשה הפרעון וכל שהספק אינו על מעשה הפרעון הספק הוא בדבר שלא ניתן להכרעה ע"י חזקה.

ומעתה נחזי אנן איך יצאו הדברים בנידון דידן לפי סברת הט"ז הרי בעובדא דידן שנמצא אחד מהשטרות מזויף הספק הוא במעות שקבל המהלוחה אם היה בהם כדי לחייב סך של אלף דולר או לא, הרי בזה טענת הלוחה היא שמעולם לא היה מעשה שיש בו כדי לחייב מאה דולר, בשלמא בנידון של הט"ז הלוחה לזה סך מטבעות ונתחייב באותו הסכום בתורת ודאי ואין שום ספק שאירע מעשה שיש בו בכדי לחייבו באותו סכום ובזה יצא הט"ז לחדש שהפרעון שקבל מהמלוה כל מגמתו היתה לסתור מעשה הראשון ולכן אין כאן חזקה, אבל בנידון דידן שהנידון הוא אם מעולם אירע מעשה המחייב אלף דולר ומעולם לא היה ברור אצלנו שנתקיים מעשה שיש בו כדי לחייב אלף דולר בזה יודה הט"ז שלא שייך חזקה ובכה"ג הספק דומה הוא לספק אם מילא מקוה של מ' סאה מים שהספק הוא אם מעולם נעשה מעשה שע"י נתהוה מקוה כשר וכ"כ כאן הספק הוא אם מעולם נעשה מעשה שיש

בו כדי לחייבו אותו הסכום, ולכן אף לדעת הט"ז הוי איני יודע אם נתחייבתי, ואף שברור שקבל תשע מאות דולר ונתחייב באותו הסכום אין זה אלא כמקוה שיודעים בבירור שנכנסו בו ל"ט סאה והספק הוא על סאה האחרונה שכל כה"ג מעולם לא היה המקוה בחזקת מקוה שלם כ"כ כאן החזקה היא רק על תשע מאות דולר ועל מאה האחרונה הוי איני יודע אם נתחייבתי ולאותה מאה ליכא חזקה כלל משא"כ בודאי שלוה וודאי שפרע אלא שהספק הוא באיכות הפרעון בזה פליגי הש"ך והט"ז, אבל בנ"ד בין להש"ך ובין להט"ז הוי איני יודע אם נתחייבתי שאף נגד טענת ודאי נפטר ע"י שבועת היסת ואינו חייב כלום.